

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ В РОДИНІ, ЯКА
ВИХОВУЄ ДИТИНУ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorOs1-M20z
спеціальності
016 Спеціальна освіта
Дубчак Ганна Сергіївна

Керівник:
Рудзевич І.Л., кандидат
психологічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної
роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	7
1.1. Поняття сім'ї та сімейного виховання в педагогіці.....	7
1.2. Особливості сімей, що виховують дитину з особливими потребами.....	13
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З РСА ТА СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ВДОМА.....	32
2.1. Методи та результати дослідження особливостей сімейного виховання дітей з РСА.....	32
2.2. Створення навчального середовища для дітей з РСА.....	49
ВИСНОВОК.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я є середовищем, в якому формується особистість дитини і закладається ресурс її соціальної адаптації. Мікроклімат, який батьки створюють в сім'ї, відіграє основну роль у процесі розвитку дитини. У сім'ї дитина отримує перші практичні навички спілкування з батьками та іншими людьми, засвоює норми, які в подальшому будуть регулювати його поведінку в різних життєвих ситуаціях.

Вплив сім'ї на процес виховання особистості дитини здійснюється передусім через батьків, їх спосіб життя і діяльності, моральні підвалини, морально-психологічний клімат вдома: сімейні цінності, взаємини між членами сім'ї, домінуючі настрої, сімейні традиції.

Але, сім'я з дитиною з особливими потребами – це сім'я з особливим статусом, проблеми якої визначаються не тільки особливостями всіх її членів і характером взаємин між ними, але закритістю сім'ї для зовнішнього світу, дефіцитом спілкування. Ситуація народження і виховання дитини з особливими потребами, в більшості випадків деформує взаємини в сім'ї.

Тому, успішна корекція і інтеграція в суспільство дітей з ООП залежить від того, наскільки батьки зацікавлені в дитині, як вони співпрацюють з фахівцями і як підтримують рівень навчального середовища вдома. Саме проблеми прийняття батьками дітей з ООП, погане виховання та низький рівень залучення у створення навчально-розвиткового середовища знижують як абілітацію, так і реабілітацію дітей.

Серед сучасних науковців над проблемами сімейної педагогіки, психології сім'ї, соціальної роботи з молоддю сім'єю, тактикою домашнього виховання розкриті в роботах сучасних педагогічних і соціально-педагогічних досліджень відомих українських учених – Н.П. Волкової, В.М. Галузинського, В.М. Галузяка, С.Г. Карпенчук, А.І. Кузьмінського, В.Л. Омеляненка, В.А. Семиченко, В.Г. Постового, М.М. Фіцули та ін.

Форми, методи та прийоми співпраці фахівців із батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами розкриті в працях Ю.Д. Бойчук, О.С. Казачінер, Е.С. Казачінер, С.П. Миронова та ін.

В.Б Вишківська, В.В. Тарасун, Г.М. Хворова, Ю Черевко, висвітлювали сучасні погляди на природу аутизму та запропонували авторські підходи до вирішення проблеми навчання, розвитку і соціалізації дітей з аутизмом.

Великий внесок в обґрунтування батьківських функцій та змісту компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку в різні вікові періоди дитини з педагогічної точки зору було зроблено Г.М. Хворовою, яка зробила опис п'яти рівнів батьківської компетентності та обґрунтовала причини нежиттєздатності системи «роботи з родиною», побудованої на патерналіському підході.

Роль батьківського виховання та навчання в сім'ях з дітьми з аутизмом вдображені в працях К.О. Островської, Т.В. Скрипник, Д.І.Шульженко.

Проте, вищевказаними дослідниками не достанько розроблені практичні рекомендації по створенню навчального середовища вдома як основної складової виховання дітей з аутизмом, що і зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи магістра **«Особливості сімейних стосунків в родині, яка виховує дитину з розладами спектру аутизму».**

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності залученості батьків у процес виховання дітей з РСА, розробці умов формування навчального середовища вдома як засобу розвитку сімейних стосунків та соціалізації дитини.

Об'єкт дослідження: стосунки батьків з дітьми, які мають розлади спектру аутизму.

Предмет дослідження – навчальне середовище в сім'ях, які виховують дітей з РСА, як засіб розвитку сімейних стосунків та соціалізації дитини.

Для реалізації поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми сімейного виховання в загальній педагогіці та сімейних стосунків батьків з дітьми з особливими освітніми потребами.

2. Визначити особливості сімей, які виховують дітей з розладами спектру аутизму, та проблеми в сімейному вихованні.

3. Вивчити стан процесу прийняття батьками дітей з РСА діагнозу дитини, залученості батьків до процесу корекції розвитку дітей та створення ними вдома навчального середовища.

4. Розробити умови створення батьками навчального середовища дітей з РСА вдома.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення результатів огляду наукової літератури та емпіричних матеріалів, які стосуються об'єкта дослідження; емпіричні: структуроване спостереження, анкетування, бесіда.

Експериментальна база дослідження: сім'ї, що виховують дітей з розладами спектру аутизму. У дослідженні брали участь 3 сім'ї з дітьми з офіційно затвердженим діагнозом «дитячий аутизм» (F-84.0) у віковому діапазоні 5 - 6 років.

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретико-практичного аналізу необхідності залученості батьків у процес виховання дітей з РСА, розробці умов формування навчального середовища вдома.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані у роботі корекційних педагогів із батьками, що виховують дітей з РСА, з метою допомоги сім'ям у створенні навчального середовища вдома та цілісному вихованні дітей.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювалися на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка у 2022 р.

Публікації: робота висвітлена у статті «Організація навчального середовища для дітей з аутизмом» у збірнику студентських наукових робіт факультету спеціальної освіти, психології та соціальної роботи.

Структура роботи. Дипломна робота магістра складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок. Список використаних джерел включає 117 позицій, 1 з яких іноземною мовою.

ВИСНОВКИ

Теоретико-практичне дослідження особливостей сімейних стосунків в родині, яка виховує дитину з РСА дало нам змогу зробити наступні висновки.

Сім'я для дитини традиційно є найближчим соціальним середовищем, де у безпосередніх контактах з батьками та іншими дітьми сім'ї різного віку і статі відбувається її соціальне становлення шляхом усвідомлення і засвоєння цінностей сім'ї, соціальних ролей, нормативної і ситуативної поведінки за зразком поведінки рідних для неї людей, набуття соціального досвіду і життєвої компетентності, виховання особистісних та соціальних якостей, формування оцінних ставлень до батьків, інших членів родини, самої себе, предметного світу та суспільства.

Поява дитини є, як правило, впливовою подією в житті родини, якщо ж дитина має обмежені можливості здоров'я, вона потребує підвищеної уваги, залучення різноманітних реабілітаційних ресурсів, особливого виховання. Зазвичай, умови, в яких опиняється сім'я з дитиною з вадами розвитку, тим складніші, чим більші відхилення у розвитку дитини. Згуртованість, атмосфера взаємної підтримки, адекватне сприйняття труднощів допомагають родині подолати деякі складнощі, проте сучасний стан розвитку українського суспільства створює такі умови, в яких сім'ї, що мають дітей з особливими потребами зазнають багатьох труднощів та проблем, які, як правило, діють у комплексі і можуть підсилювати одна одну. Проблеми сучасних українських сімей із дітьми, що мають вади розвитку, можна класифікувати, розподіливши на своєрідні підгрупи, зокрема за різноманітними сферами життєдіяльності дитини з особливими потребами та родини загалом. Проте варто пам'ятати, що така класифікація носить в більшій мірі теоретичний та умовний характер, адже ці проблеми в реальності зазвичай дуже тісно переплетені, взаємопов'язані, можуть витікати одна з одної. Також слід зазначити, що в даному дослідженні увага зорієнтована лише на найбільш розповсюджених та найбільш частих для

кожної сфери життя проблемах, тому що охопити все розмаїття складнощів в житті сімей, що виховують дітей з фізичними обмеженнями, надзвичайно важко через те, що в кожній такій сім'ї складається особлива ситуація, різні родини мають відмінний набір ресурсів різноманітного характеру для вирішення виникаючих проблем і можуть по-різному сприймати самі ці проблеми.

На підставі проведеного констатувального дослідження були виявлені порушення дитячо-батьківських відносин в сім'ях, де дитина страждає на розлади спектру аутизму, які є компонентом сімейної дисфункції загалом, чинять значний негативний вплив на соціально-психологічну адаптацію дитини та батьків до ситуації порушення розвитку дитини. Ефективна допомога дитині з РСА в подоланні свої проблеми починається з виключно власних змін батьків.

Серед досліджуваних трьох сімей, що виховують дітей з аутизмом в віці 5-6 років, батьки яких знаходяться на різних стадіях прийняття та по-різному залучені в корекцію дітей вдома було виявлено три рівні батьківської компетенції та різні рівні створення навчального середовища.

Організація навчально-розвиткового середовища для дітей з аутизмом передбачає розвиток навчальної поведінки в тій мірі, в якій достатньо інтегрувати дитину в суспільство і поліпшити загальну якість життя дитини з РСА і його сім'ї. Основною метою створення навчального середовища вдома для дітей з РСА— це в першу чергу виховання дитини, що має розвинене мислення, володіє соціальним та емоційним інтелектом та вміє відслідковувати власні емоції.

Умовами формування навчального середовища батьками для дітей з РСА є наступні етапи: формування у дитини почуття безпеки; встановлення керівного контролю та соціально-прийнятної поведінки; заохочення до комунікативної взаємодії та розвиток мовлення; співпраця зі спеціалістами задля досягнення спільної мети; організація навчального простору і часу; формування навиків самообслуговування.

Таким чином, роль батьків у навчанні дитини з РСА важко переоцінити. Саме тому окремим напрямком психолого-педагогічної корекційної роботи з дітьми з аутизмом має виступати робота з батьками. Батьки дитини з РСА, проводячи щоденно час зі своїми дітьми допомагають їм сформувати необхідні компетенції, вони значно підвищують успішність всіх заходів психолого-педагогічної корекції, спрямованих на навчання, формування здатності до комунікативної взаємодії та соціальну інтеграцію й адаптацію в соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brown H. K. et al. Beyond an Autism Diagnosis: Children's Functional Independence and Parents' Unmet Needs. *Journal of Autism Dev Disorders*. 2011. Vol 41. P. 1291–1302.
2. Алексеевко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання: автореф, дис. на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.05. Київ, 2017.
3. Бастун Н.А. Служби раннього втручання в Україні: шлях до інтеграції. Київ: ІКЦ «Леста» 2005. 184 с.
4. Безпалько О. В., Зверева І. Д., Веретенк Т. Г. Соціальна педагогіка: навч. посіб./ за ред. О. В. Безпалько . К.: Академвидав, 2013. 312 с.
5. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. Київ: МАУП, 2001. 96 с.
6. Борозинец Н.М., Евмененко Е.В., Козловская Г.Ю. Психолого-педагогические основы интегрированного образования детей с ограниченными возможностями здоровья. Учебно-методическое пособие. Ставрополь: СГПИ, 2009. 106 с.
7. Бочелюк В.Й., Турубарова А.В. Психологія людини з обмеженими можливостями. Навчальний посібник. / В.Й. Бочелюк, А. В. Турубарова. Київ: Центр учбової літератури. 2011. 360 с.
8. Брушневська І.М. Корекційно-комунікативне розвивальне середовище як умова формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із ЗНМ. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2017. Вип 13. С. 62–71
9. В Україні відсутні достовірні дані щодо кількості дітей з аутизмом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2542200-v-ukraini-vidsutni-dostovirni-dani-sodo-kilkosti-ditej-z-autizmom.html>

10. Вавіна Л.С. Особистісний розвиток молодших школярів із порушеннями зору в сім'ї. *Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам*. 2006. Том 3. с.43–62.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. Т. VIII, 1728 с.
12. Висоцька А. М., Гладченко, І. В., Супрун, М.О. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі: нав.-метод. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 205 с.
13. Вишне夫斯基 В.А. Влияние динамики моторных нарушений у больных ДЦП на психическое состояние их родителей. / под ред. В.А.Вишне夫斯基. Вопросы клинической психиатрии : тез. докл. науч.-практич. конф. Кемерово, 1985.
14. Вікарі Стефано. У нас дитина з аутизмом. Допомога сім'ям із дітьми з аутизмом. Практичні рекомендації для батьків і педагогів. Харків: Видавництво «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2019. 112 с.
15. Волкова Н.П. Педагогіка. 2002. URL: [http:// ir.duan.edu.ua](http://ir.duan.edu.ua)
16. Галузинський В. М., Євтух М.Б. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні. Київ: ІНТЕЛ, 1995
17. Галузяк В.М. Педагогіка: навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. 3-є вид. вид., випр. і доп. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. 400 с.
18. Делани Т. Развитие основных навыков детей с аутизмом: эффективная методика игровых занятий с особыми детьми / Тара Делани: пер. с английского В.Дегтяревой. Екатеринбург: Рама Паблишинг, 2014. 272 с.
19. Дептула М., Поторська А, Борших Ш. Рання профілактика проблем психосоціального розвитку і ризикованої поведінки дітей та молоді. Бидгощ: Видавництво Університету Казимира Великого у Бидгощі, 2019. 159 с

20. Дідик Н.М. Реабілітаційна підтримка сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами: V-Міжнародна науково-практична конференція. URL: https://posek.km.ua/wpcontent/uploads/2021/05/Programakonferentsiyi_2021.pdf

21. Дідик Н.М. Соціально-психологічна реабілітація дітей з порушеннями психофізичного розвитку / Н. М. Дідик. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 19(1). С. 87–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprk_sp_2012_19%281%29__10

22. Дікова-Фаворська О.М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології: Монографія. Житомир: Полісся, 2009. 488 с.

23. Дюмаєва Т.С., Чередник Г.Ю. Особливості подружніх стосунків у «цивільному шлюбі». URL: http://www.rusnauka.com/26_NII_2009/Psihologia/52189.doc.htm

24. Заїка С. К. Особливості перебігу змін психологічного стану батьків, що мають дитину з вадами слуху, від оголошення діагнозу до початку конструктивних дій. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. № 4 (2). С. 115-122.

25. Замашкіна О.Д. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник /О.Д. Замашкіна. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. 400 с.

26. Зверева О.Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебное 2. пособие для студ. сред. пед. учебн. заведений. / О.Л. Зверева, А.Н. Ганичева. Москва: Издательский центр “Академия”, 1999.

27. Канішевська Л.В. Крокуємо до соціальної зрілості: наук.-метод. посіб Київ: Ін-т проблем виховання НАПН України, 2011

28. Карпенчук С.Г. Педагогічна технологія А.С. Макаренка в контексті сучасної педагогіки. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4740>.

29. Кикоть В.Я., Столяренко А.М. Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 "Юриспруденция". Москва: Юнити-Дана, 2004. 895 с.
30. Кисличенко В.А. Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення. 2011. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/31439>
31. Кислян Л. А. Проблеми адаптації сім'ї до виховання дитини з особливими потребами. URL: <http://ap.uu.edu.ua/upload/publicationpdf>
32. Коваленко Н.О. Особливості сімейного виховання дітей з розладами аутичного спектру в умовах інклюзивного навчання: І Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат», Тернопіль, 2021. С.94-97
33. Коваль, Н.І. Вплив сім'ї на становлення громадянськості розумово відсталих старшокласників. *Актуальні питання корекційної освіти*, 2010, № 1. С 153-159.
34. Комар Т.О. Соціально-психологічна робота з людьми з особливими потребами: Наук. метод. матеріали /Т. О. Комар, І. С. Довгалюк. Вінниця: Вінницький обласний центр соціальних служб для молоді, 2004. 50 с.
35. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посібник для вузів / О. Л. Кононко. Київ: Освіта, 1998. 255 с.
36. Концепція сімейного виховання в системі освіти України "Щаслива родина". URL: https://osvitagorodenka.at.ua/load/vikhovna_robota/konceptija_simejnogo_vikhovannja_v_sistemi_osviti_ukrajini_shhasлива_rodina/10-1-0-265
37. Косарева О.І. Психологічні особливості навчання і виховання дітей з різними освітніми потребами (на прикладі дітей з раннім дитячим аутизмом) / О. І. Косарева. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2016. Вип. 13(1). С. 135-138.

38. Кришталь В.В. Системный подход к диагностике, психотерапии и психопрофилактике нарушения здоровья семьи / В.В. Кришталь, И.А.Семенкина. *Международный медицинский журнал*. 2000. Т. 6, № 1. С. 11—15.
39. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб./ А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. Київ: Знання, 2006. 311с.
40. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка Київ: Знання, 2007.
41. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навч.-метод. посібник. Вид. 4-те,. Навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 190 с
42. Левченко И.Ю., Ткачева В.В. Психологическая помощь семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии. Москва: Просвещение, 2008.
43. Леонова В. І. Технологія роботи соціального гувернера: навч. посібн. / В.І. Леонова Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 244 с.
44. Ляшенко В.В. Особливості ставлення батьків до дітей з особливими потребами. *Система надання освіти дітям з особливими потребами в умовах сучасного навчального закладу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Лисичанськ, 2016). С.84 - 88.
45. Мадриця С.Е. Пріоритетні напрямки соціально-педагогічної діяльності з дітьми спеціалізованих закладів. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/1421>
46. Мазурова Н.В. Влияние внутрисемейных отношений на становление патологических черт личности ребёнка / Н.В. Мазурова. *Дефектология: научно-методический журнал*. 2005. №1. С. 42-47
47. Майструк Н. О. Проблеми сімей, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями в сучасній Україні в контексті соціальної роботи / Н.О. Майструк, А. Р. Лучаківська *Вісник НТУУ "КПІ"*.

Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2010. № 3 (7). С. 85–89.

48. Макаренко Л.В. Родинно-сімейне виховання дітей з особливими освітніми потребами як психолого-педагогічна проблема. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2021/zbirka_aktualni_problemi_nauki_ta_osviti_2021.pdf#page=152

49. Малишевська І.А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. URL: http://ispukr.org.ua/articles/18/18121102_d.pdf

50. Малій Н.Ю. Вплив сім'ї на професійне визначення осіб з розумовою відсталістю в процесі соціалізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2015. №30

51. Мамайчук И.И. Социально-психологическое исследование семьи больных с детским церебральным параличом и психокоррекционная работа с родителями /И.И. Мамайчук, В.Л. Мартынов, Г.В. Пятакова. Психологические исследования в практике врачебно-трудовой экспертизы и социально-трудовой реабилитации. ред. кол.: Н.Б. Шабалина, Л.А. Ширшова. Москва: ЦИЭТИН, 1989.

52. Марушкевич А.А., Спіцин Є.С. Педагогіка вищої школи. Підручник. Видання переробл. та доп. Київ: НВЦ «Київський університет», 2021. 460 с.

53. Марцинковська Т. Д., Марютина Т. М., Стефаненко Т. Г. та ін. Психологія розвитку: підручник для студ. вищ. психол. навч. закладів / за ред. Т. Д. Марцинковський. - 3-е изд., Стер. - М.: Видавничий центр «Академія». - 528 с., 2007

54. Матвеева М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. 164 с.

55. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання: підручник. Вид. 3-тє, доп., перероб. / Л.М. Маценко. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 376 с.
56. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності: підручник / С.П.Миронова. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 260 с.
57. Миронова С.П. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами / Актуальні питання корекційної освіти. Збірник наукових праць. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/mironova-sprobota-fahivciv-z-simjami-jaki-vihovujut-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>
58. Мишина Г.А. Пути формирования сотрудничества родителей с детьми раннего возраста с отклонениями в развитии: автореф. дис. канд. пед. наук: ВАК РФ 13.00.03. Москва, 1998. 18 с.
59. Мухина В.С. Психологическая помощь детям, воспитывающимся в учреждениях интернатного типа. Лишенные родительского попечительства: Хрестоматия / Под ред. В.С. Мухиной. Москва, 1992. С. 113-122.
60. На допомогу батькам, які мають дітей з особливими потребами: Метод. рек. / І. Б. Іванова, Л. В. Борщевська, Л. В. Зіброва та ін. / Український інститут соціальних досліджень. Київ, 1999.— 80 с.
61. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. Москва: Теревинф, 2000. 336 с
62. Олійник Г.М. Роль сім'ї у соціалізації дитини з особливими потребами. Постановка та актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку. / О.М. Петровський, 2021, 331.
63. Опалюк О.М.; Опалюк, Т.Л. Соціально-психологічний супровід сімей, що мають дітей з особливими потребами. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський. 2012, Т. 18. 162-168.
64. Особливості розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Частина I. Науково-методичний посібник/ав.: Вавіна Л. С., Гудим І. М.,

Кондратенко С.В., Довгопола К. С., Нафікова Л. А. Київ: Педагогічна думка, 2012.

65. Островська К. О. Особливості поведінки дітей з аутизмом у грі з ровесниками / К.О. Островська, І.П. Островський, Х.Я. Сайко. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Вип. 41. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. С. 240-251.

66. Островська К.О. Методи діагностично-корекційної роботи з дітьми з аутизмом / К.О. Островська. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць. 2017. Вип. 9, Т. 1. Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2017. с.156-167.

67. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом. Львів: «Тріада плюс, 2018. 520 с.

68. Підвальна Ю.В. Соціально-педагогічна робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи, 2017. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>

69. Підвальна Ю.В. Сучасні проблеми сімей з дітьми з інвалідністю в контексті соціальної роботи. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/190399>

70. Поради батькам, що виховують у сім'ї дитину з особливими освітніми потребами: URL: http://ippo.if.ua/uprav/files/poradu_batkam.doc

71. Постовий В. Г. Сім'я як фактор зниження ризику насильства в суспільстві." *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2009. № 2.13. С. 151-158.

72. Про світ дітей з особливими потребами: Порадник керівникам освітніх установ, вчителям, вихователям дошкільних закладів, шкіл-інтернатів, батькам щодо роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку / В. І. Шнайдер. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003.140 с.

73. Прокопенко А.О. Особливості психологічного супроводу сімей, що виховують дитину з порушеннями слуху. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/213/228.pdf>
74. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. Київ: ТОВ ВПЦ «Літопис –ХХ», 2010.
75. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, 2008. 334 с
76. Семейная психотерапия при нервных и психических заболеваниях: Сб. ст. / Под. ред. В. К. Мягер, Р. А. Зачепиского, Л., 1978. 154 с.
77. Семиченко В.А., Дубчак О.Б. Абьюз як нова категорія в сімейній психології, 2019. URL: <http://dspace.nau.edu.ua>
78. Синьов В.М. Методологія та теорія досліджень в галузі дефектології / В. М. Синьов. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* 2010. Вип. 15. С. 7 – 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2010_15_3
79. Синьов В.М. Актуальні проблеми розвитку освіти дітей з обмеженнями життєдіяльності: шлях від інституалізації до інтеграції. Київ, 2009. 112 с.
80. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Ч. 2 : Навчання і виховання дітей. 224 с.
81. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. Частина І. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 238 с.
82. Синьов В.М. Основи теорії виховання. 2-е вид., перероб. і допов. / В. І. Кривуша, О. І. Пометун, В. М. Синьов, М. О. Супрун. Київський інститут внутрішніх справ. Київ: МП “Леся”, 2002. 151 с.

83. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини: підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Рохліна. МОН України. Київ: Знання, 2008. 359 с.
84. Сімейна педагогіка як наука. URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/simejna-pedagogika-yak-nauka>
85. Сімейний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
86. Скрипник Т.В. Відповідне освітнє середовище для дітей із розладами аутистичного спектра. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 3(83). С. 16-21.
87. Скрипник Т.В., Супрун Г.В., Максимчук М.О. Соціальний розвиток дітей молодшого шкільного віку з аутизмом з опорою на методи з науково доведеною ефективністю. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 2(21). С. 75-82.
88. Скрипник, Т. В. Переваги командної роботи в процесі супроводу дитини з аутизмом в освітньому середовищі. *Педагогічний процес: теорія та практика. Збірник наукових праць*. 2017. Випуск 1(1). С. 106-111
89. Соколова Е.Т. Психотерапія: теорія и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.Т.Соколова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательский центр «Академия», 2006. 368 с.
90. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
91. Специфіка роботи соціального гувернера з сім'ями, які мають дітей з особливими потребами: Метод. рек. / Л. Т. Кобилянська (уклад.). Чернівці: ЧНУ, 2001. 38 с.
92. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96, прийнята на сорок восьмій сесії ГА ООН. Київ, 2003. 40 с.

93. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
94. Стукан Л. В. Особливості ставлення матері до дитини з аутистичними розладами. *Український вісник психоневрології*. 2014. Вип. 2. С. 124-127.
95. Сухіна, І. В. Родинний супровід дітей раннього віку з розладами аутичного спектру: шляхи реалізації. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2017. № 9 (1). С 243-250.
96. Тарасун В.В. Основи теорії і практики логодидактики: підручник для вищих навчальних закладів. Київ: «Каравела», 2017. 316 с.
97. Тест-опросник родительского отношения А.Я.Варга, В.В.Столин. Методика ОР. URL: <https://psycabi.net/testy/646-test-oprosnik-roditelskogo-otnosheniya-a-ya-varga-v-v-stolin-metodika-oro>
98. Титаренко Т. Дитина з особливими потребами та її життєвий світ: напрямки психологічного консультування / Т. Титаренко/ Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науковометодичний збірник / Ред. кол. Н. Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. Київ: Контекст, 2000. 336 с.
99. Ткачева В.В. О некоторых проблемах семей, воспитывающих детей с отклонениями в развитии / В.В.Ткачева. *Дефектология*. 1998. № 4. С. 3-9.
100. Ткачева В.В. Технологии психологической помощи семьям детей с отклонениями в развитии: Учеб.пособие / В.В.Ткачева Москва: АСТ; Астрелт, 2007. 318 с.
101. Федорович А.В. Соціалізація дітей дошкільного віку в умовах сім'ї - Денис Свириденко, 2016. academia.edu
102. Фіцула М.М. Педагогіка: навч.посібник. 2-ге вид., випр., доп. / М.М. Фіцула. Київ: Академвидав, 2007. 560 с.
103. Фляк, М.М. Морально-етичні засади роботи соціального педагога з батьками, котрі виховують дітей з вадами психофізичного розвитку. *Вища*

освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. 2018. № 80. С. 177-184.

104. Хворова Г. М. Формування батьківської компетентності в корекційній освіті дітей з полісистемними порушеннями розвитку / Г. М. Хворова. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С.236-242.

105. Хворова Г.М Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: Навч. посіб. для вищих навч. закладів/За наук. ред В.В. Тарасун Київ: Наук. світ, 2004

106. ХВОРОВА Г.М. Соціально-психологічні технології формування батьківської компетентності щодо дітей з аутизмом: дослідження батьківських характеристик. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2020, № 3. С. 162-169.

107. Хмизова О.В. Організація психокорекційної роботи з батьками дітей з особливими потребами як складова цілісного процесу ранньої соціальної реабілітації / О.В. Хмизова, Н.В. Остапенко. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика науково-методичний журнал*. 2011. № 3/4. С. 203 – 21

108. Цимбаленко О.О. Засоби формування соціально прийнятної поведінки у дітей з порушеннями спілкування. URL: <https://doi.org/10.31108/2018vol112iss2pp111-122>

109. Цимбаленко О.О. Методика формування здатності до комунікативної взаємодії у дітей із порушеннями спілкування. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-41.395-413>

110. Шелестова Л. В. Формування картини світу старших дошкільників: стратегія, напрямки, практична реалізація / Л. Шелестова. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 36. С. 102-108.

111. Шрамм Р. Детский аутизм и АВА. АВА (Applied Behavior Analysis). Терапия, основанная на методах прикладного анализа поведения /

Роберт Шрамм; пер.с англ. З. Измайловой-Камар; науч.ред.С.Анисимова.
Екатеренбург: Рама Паблицинг, 2013. 208 с.

112. Шульженко Д.І. Аутизм – не вирок. Львів: Кальварія, 2010

113. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей. Київ: Слово, 2009.

114. Шульженко Д.І. Психологічні основи корекційного виховання дітей з аутистичними порушеннями. Видавництво НПУ ім. МП Драгоманова, 2010. URL:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10600/Shulzhenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

115. Шульженко Д.І., Андреева Н.С. Корекційний розвиток аутичної дитини (книга для батьків та педагогів). Київ: ДМ Кейдун, 2011.

116. Эриксон М., Хейли Дж. Стратегии семейной терапии / Перевод с англ. Москва: Институт. Общегуманитарных Исследований, 2001 448 с.

117. Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2004/04/80-84__no-2__vol-4__2004__UKR.pdf